O‘ZBEK MAKTABLARIDA RUS TILINI O‘QITISHDA DIFFERENSIAL YONDASHUV VA FORMATIV BAHOLASH METODIKASI

Ergasheva Dilbar Ibrohim qizi
Buxoro tuman 33-maktab rus tili fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek tilida ta’lim olib boriladigan maktablarning 5–7-sinflarida rus tilini o‘qitishda differensial yondashuv va formativ baholashni uyg‘unlashtirish masalasi tahlil qilinadi. O‘quvchilarning til ko‘nikmalari bo‘yicha ehtiyojlarini aniqlash, umumiy nutqiy maqsadni saqlagan holda tayanchlarni o‘zgartirish va qisqa teskari aloqa berish metodikasi taklif etiladi. O‘qish, tinglash, gapirish va yozishga oid ko‘p darajali topshiriqlar, kuzatuv mezonlari hamda qayta bajarish sikli ishlab chiqiladi. Maqola nazariy-metodik loyihalashga asoslangan bo‘lib, taklif etilgan tizimning imkoniyatlari va amaliy tekshiruv shartlarini yoritadi.

Kalit so‘zlar: rus tilini o‘qitish, differensial yondashuv, formativ baholash, diagnostika, nutqiy tayanch, ko‘p darajali topshiriq, teskari aloqa, individual o‘sish.

Аннотация. В статье анализируется сочетание дифференцированного подхода и формирующего оценивания на уроках русского языка в 5–7 классах школ с узбекским языком обучения. Предлагается методика выявления потребностей учащихся, изменения объёма опор при сохранении общей речевой цели и предоставления краткой обратной связи. Разработаны разноуровневые задания по чтению, аудированию, говорению и письму, критерии наблюдения и цикл повторного выполнения. Работа носит теоретико-методический характер и определяет возможности предложенной системы и условия её практической проверки.

Ключевые слова: обучение русскому языку, дифференцированный подход, формирующее оценивание, диагностика, речевая опора, разноуровневое задание, обратная связь, индивидуальный прогресс.

Abstract. This article examines the integration of differentiated instruction and formative assessment in Russian lessons for Grades 5–7 in Uzbek-medium schools. It proposes procedures for identifying learners’ needs, adjusting instructional support while retaining a shared communicative goal, and providing concise feedback. The methodological design includes tiered reading, listening, speaking and writing tasks, observation criteria and a revision cycle. The article discusses classroom applications and conditions for empirical evaluation without claiming measured effectiveness.

Keywords: teaching Russian, differentiated instruction, formative assessment, diagnostic assessment, language support, tiered tasks, feedback, individual progress.

Kirish

Bir sinfdagi o‘quvchilar rus tilidagi matnni tushunish, mustaqil gap tuzish va yozma fikr bildirish bo‘yicha turlicha tayyorgarlikka ega bo‘lishi mumkin. Ayrim o‘quvchi og‘zaki suhbatni tushunadi, biroq kirill yozuvida sekin o‘qiydi; boshqa o‘quvchi matnni ravon o‘qib, mazmun yuzasidan savolga javob berishda qiynaladi. Shuning uchun o‘quvchini umumiy “biladi” yoki “bilmaydi” belgisi bilan baholash darsni rejalashtirish uchun yetarli ma’lumot bermaydi. Qiyinchilikning qaysi faoliyatda yuzaga kelayotganini aniqlash talab qilinadi.

Differensial yondashuvning ushbu maqoladagi talqini umumiy o‘quv maqsadi doirasida yordam hajmi, topshiriq bosqichlari va mustaqillik talabini moslashtirishdan iborat. Formativ baholash esa

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o‘quvchi ishidan olingan ma’lumot asosida keyingi o‘qitish va o‘rganish harakatini o‘zgartirish sifatida qo‘llanadi. Ikki yondashuv birlashganda diagnostika faqat ball chiqarish bilan tugamaydi: uning natijasi qaysi tayanchni berish, qaysi mashqni takrorlash va qachon yordamni kamaytirishni belgilaydi.

Maqolaning maqsadi o‘zbek tilida ta’lim oladigan 5–7-sinf o‘quvchilari uchun rus tili darsida ehtiyojga mos topshiriqlar va izohli baholash tizimini loyihalashdir. Tadqiqot savoli quyidagicha qo‘yiladi: barcha o‘quvchilarga umumiy nutqiy natijani saqlagan holda ularning mustaqil faoliyatini qanday qo‘llab-quvvatlash mumkin? Mazkur masala o‘quvchilarning avvalgi til tajribasi turlicha bo‘lgan sinflar uchun metodik ahamiyatga ega.

Nazariy asos va metodologiya

CEFR deskriptorlari til faoliyatini kuzatiladigan harakatlar orqali tavsiflash imkonini beradi [1; 4]. Ushbu maqolada deskriptorlardan aniq dars natijasini shakllantirish tamoyili olinadi: masalan, “qisqa e’londan joy va vaqtni topa oladi” yoki “tanish mavzuda taklifni tushuntira oladi”. Bu mezonlar muayyan sinfning rasmiy CEFR darajasini aniqlash uchun ishlab chiqilmagan. O‘quvchini bir topshiriq asosida A1 yoki A2 darajaga mansub deb belgilashdan saqlanish zarur.

P. Nation lug‘atni o‘rganishni rejalashtirish va kuzatish zarurligini til kursidagi turli faoliyatlar bilan bog‘laydi [2]. Maqolada ushbu yondashuv so‘zni tanib olish, ma’nosini tushunish va mustaqil nutqda ishlatish o‘rtasidagi farqni hisobga olish uchun qo‘llanadi. O‘qishdagi to‘g‘ri javob so‘zning og‘zaki nutqda ham mustaqil ishlatilishini kafolatlamaydi. Shuning uchun diagnostika bir necha kichik faoliyatdan tashkil topadi.

Ishda nazariy manbalarni tahlil qilish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish va mezonli topshiriqlarni ishlab chiqish usullaridan foydalanildi. Taklif etilayotgan diagnostik kartochka, uch xil yordam varianti va qayta bajarish tartibi metodik loyiha natijasidir. Tadqiqotda o‘quvchilar ishtirokidagi tajriba-sinov o‘tkazilmadi. Shuning uchun “natija” tushunchasi tayyorlangan metodik vositalarni anglatadi, o‘quv yutuqlarining o‘lchangan o‘sishini emas.

Mavzu boshida besh yoki olti daqiqalik diagnostika o‘tkazish taklif etiladi. “Maktabdagi tadbir” mavzusida o‘quvchi qisqa e’lonni o‘qib vaqtni topadi, ikkita jumladan iborat xabarni tinglab joyni aniqlaydi, sherigiga bitta savol beradi va taklif mazmunida ikki jumla yozadi. Har bir faoliyat bo‘yicha “mustaqil bajardi”, “tayanch bilan bajardi” yoki “qo‘shimcha mashq kerak” belgisi qo‘yiladi. Bu qayd keyingi ish uchun qo‘llanadi; u o‘quvchini doimiy guruhga joylashtirishga asos bo‘lmaydi.

Qiyinchilikning sababi javobni aniqlashtiruvchi kichik vazifa orqali tekshiriladi. Agar o‘quvchi matndan vaqtni topolmasa, vaqt ko‘rsatilgan jumla alohida beriladi. Shu jumlani tushunsa, muammo axborotni matndan izlash bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Jumlaning o‘zini ham tushunmasa, leksik yoki grammatik yordam kerak bo‘ladi. Ushbu farqlash bir xil noto‘g‘ri javob ortida turli ehtiyojlar turishi mumkinligini ko‘rsatadi.

O‘zbek tiliga qisqa tarjima yoki rasmli tayanch diagnostik aniqlashtirishda ishlatilishi mumkin. Biroq yordam berilgan javob mustaqil natija bilan bir xil qayd etilmaydi. O‘qituvchi qaysi tayanch ish berganini yozib qo‘yadi: so‘z ma’nosi, gap qolipi, qayta tinglash yoki qo‘shimcha vaqt. Keyingi darsda aynan shu yordamning zarurligi qayta tekshiriladi. Shu tariqa diagnostika moslashuvchan rejalashtirish vositasiga aylanadi.

“Do‘stni maktab tadbiriga taklif qilish” vazifasida umumiy natija barcha o‘quvchilar uchun bir xil: tadbir nomi, vaqti va joyini aytish, taklif bildirish va javobga munosabat ko‘rsatish. Birinchi variantda kichik lug‘at, gap boshlanishlari va tayyor savollar beriladi. Ikkinchi variantda faqat zarur so‘zlar hamda axborot kartochkasi taqdim etiladi. Uchinchi variantda o‘quvchi vaqt mos kelmaganda muqobil taklifni

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ham ishlab chiqadi. Variantlar o‘quvchining o‘zgarmas qobiliyatini emas, vazifa uchun tanlangan yordamni bildiradi.

Birinchi variantdagi “Приходи на…”, “Мероприятие начнётся…”, “Мы встретимся…” qoliplari jumla tuzishni yengillashtiradi. O‘quvchi ma’lumotlarni mustaqil tanlaydi va sherigiga yetkazadi. Ikkinchi variantda gap tuzilishini o‘zi tiklaydi. Uchinchi variantda “Я не могу прийти в это время” javobidan keyin boshqa vaqtni kelishadi yoki tadbir haqida qisqa xabar qoldiradi. Maqsad oddiy topshiriqni tez bajargan o‘quvchiga ko‘proq bir xil mashq berish emas, uning nutqiy qaror qabul qilish imkoniyatini kengaytirishdir.

1-jadval. Rus tili darsida tayanchlarni differensiallashtirish

Yordam varianti	**Beriladigan tayanch**	**Kuzatiladigan natija**
Gap qolipi bilan	Lug‘at va gap boshlanishlari	Asosiy axborotni to‘liq yetkazish
Kalit so‘zlar bilan	So‘zlar va axborot kartochkasi	Gapni tuzish va savolga javob berish
Mustaqil	Vaziyat tavsifi	Taklifni izohlash va muqobil yechim berish

Variantlar o‘rtasida o‘tish dars davomida mumkin bo‘lishi lozim. O‘quvchi tayanchsiz gapira olmasa, kichik yordam kartochkasidan foydalanadi; tayanchli vazifani oson bajarsa, keyingi urinishda kartochka olib qo‘yiladi. O‘qituvchi topshiriqlarni “past”, “o‘rta” va “yuqori” daraja deb e’lon qilish o‘rniga “gap qolipi bilan”, “kalit so‘zlar bilan” va “mustaqil” variantlari sifatida taqdim etishi mumkin. Natijada sinfdagi guruhlash vazifaga bog‘liq holda o‘zgaradi.

O‘qishda bir xil asosiy matndan foydalanib, yordamning hajmini o‘zgartirish mumkin. Qisqa e’londa tadbir nomi, boshlanish vaqti va manzili beriladi. Bir guruh kerakli jumlalar ajratilgan matn bilan, ikkinchisi oddiy matn bilan, uchinchisi esa ikki e’lonni taqqoslab ishlaydi. Uchala variant ham zarur axborotni topishga xizmat qiladi. Qo‘shimcha variantdagi taqqoslash dastlabki maqsaddan uzilib qolmasligi uchun o‘quvchi qaysi tadbirni tanlagani va nima sababdan tanlaganini tushuntiradi.

Tinglashda yozuvning tezligi va davomiyligi o‘quv maqsadiga mos tanlanadi. Birinchi tinglash umumiy mazmunni aniqlashga, ikkinchisi aniq axborotni topishga qaratiladi. Ayrim o‘quvchilarga vaqt va joyni yozish uchun oldindan tayyor jadval beriladi. Matnning yozma shakli keyingi tahlilda qo‘llanishi mumkin, lekin tinglash natijasini tekshirish paytida uni berish vazifaning o‘lchayotgan ko‘nikmasini o‘zgartiradi. Bunday yordam ishlatilgan bo‘lsa, natija shu shart bilan qayd etiladi.

Gapirishda juftlik uchun navbat va vazifa taqsimoti belgilanadi. Har bir o‘quvchi taklif bildirishi, aniqlashtiruvchi savol berishi va javobga munosabat ko‘rsatishi kerak. Rus tilini faolroq biladigan sherik ikkinchisining o‘rniga gapirmasligi uchun yordam qoidasi oldindan kelishiladi: tayyor javobni aytish o‘rniga kalit so‘zni eslatish yoki savolni qayta ifodalash mumkin. O‘qituvchi nutqiy natijani har bir o‘quvchi bo‘yicha alohida kuzatadi.

Yozishda ikki yoki uch jumlalik taklif matni ishlab chiqiladi. Birinchi yordam variantida bo‘sh joyli namunadan, ikkinchisida mazmuniy reja va so‘zlardan foydalaniladi. Mustaqil variantda o‘quvchi xabarni aniq adresat uchun tuzib, uning savoliga yozma javob beradi. Matnlar uzunligi turlicha bo‘lsa ham, majburiy axborot mezonlari umumiy qoladi. Faqat hajmga qarab yaxshiroq yoki yomonroq deb baholash mazmun va til vositalarini e’tibordan chetda qoldiradi.

Dars boshida o‘quvchiga uchta sodda mezon taqdim etiladi: “tadbirning joyi va vaqtini aytdim”, “taklifim tushunarli bo‘ldi”, “sherigimning javobiga munosabat bildirdim”. O‘qituvchi ishni shu

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

mezonlar asosida ko‘rib chiqadi. Teskari aloqa bajarilgan harakatni va keyingi qadamni ko‘rsatadi: “Joy va vaqt aniq berilgan. Endi sherigingizga qulay vaqtni so‘rang”. “Yaxshi” yoki “xato” kabi umumiy izohning o‘zi keyingi harakatni belgilash uchun yetarli emas.

Qayta bajarish sikli to‘rt bosqichdan iborat: dastlabki urinish, aniq teskari aloqa, qisqa maqsadli mashq va yangi vaziyatdagi ikkinchi urinish. Masalan, o‘quvchi “в пятница” shaklini ishlatsa, o‘qituvchi “в пятницу” birikmasini hafta kunlari haqidagi qisqa mashqda mustahkamlaydi. Keyin o‘quvchi boshqa tadbir haqida taklif tuzadi. Eski gapni shunchaki ko‘chirishdan ko‘ra yangi ma’lumot bilan ishlash o‘rganilgan shaklni qayta qo‘llashni kuzatish imkonini beradi.

O‘zaro baholashda sherikning vazifasi barcha grammatik xatolarni topish bo‘lmaydi. U mazmuniy tekshiruv savollaridan foydalanadi: tadbir nomi bormi, vaqt ko‘rsatilganmi, taklif tushunarlimi? Shaklning to‘g‘riligi o‘qituvchi nazoratida tahlil qilinadi. O‘zini baholashda esa o‘quvchi qaysi tayanchdan foydalangani va keyingi safar nimani mustaqil bajarmoqchi ekanini yozadi. Bu yozuv aniq bo‘lsa, keyingi darsdagi maqsadni belgilash osonlashadi.

Tizimni boshlash uchun har bir darsga ko‘p yangi material tayyorlash shart emas. Bir asosiy matn, uch xil yordam kartochkasi va uch mezonli kuzatuv varag‘i yetarli boshlang‘ich to‘plam bo‘lishi mumkin. Internet bo‘lmasa, kartochkalar bosma shaklda ishlatiladi, tinglash matnini o‘qituvchi bir xil tartibda o‘qib beradi. Raqamli yozuv mavjud bo‘lsa, undan qayta tinglash va o‘z nutqini tahlil qilish uchun foydalaniladi. Texnologiya tanlovi o‘quv maqsadi va mavjud sharoitga bog‘lanadi.

Amaliy tekshiruvda boshlang‘ich va yakuniy vazifalarning mazmuni turlicha, murakkabligi esa imkon qadar yaqin bo‘lishi kerak. Har bir ko‘nikma bo‘yicha mustaqil bajarish, yordam bilan bajarish va vazifani tugata olmaslik alohida qayd etiladi. Bir xil mezonlarni ikki baholovchi qo‘llab ko‘rishi ularning tushunarliligini tekshirishga yordam beradi. Kichik sinfdagi kuzatuv natijasi barcha maktablarga umumlashtirilmaydi; dastlab u mahalliy darsni yaxshilash uchun foydalaniladi.

Yordamga ehtiyojning kamayishi individual o‘sishning mumkin bo‘lgan ko‘rsatkichidir, ammo mazmuniy aniqlik va nutqning tushunarliligi ham hisobga olinadi. O‘quvchi kartochkasiz gapirib, asosiy axborotni yetkazolmasa, faqat tayanchdan voz kechgani uchun yuqori natija qayd etilmaydi. Aksincha, tayanch bilan to‘liq axborot bergan o‘quvchining yutug‘i tan olinadi va mustaqillikka o‘tish uchun keyingi qadam belgilanadi. Baholash shu tarzda rivojlanish yo‘lini ko‘rsatishi kerak.

Xulosa

Rus tili darsida differensial yondashuvni formativ baholash bilan uyg‘unlashtirish umumiy maqsadni saqlagan holda yordamni o‘quvchi ehtiyojiga moslashtirishga asoslanadi. Maqolada qisqa diagnostika, turlicha tayanchlar, izohli teskari aloqa va qayta bajarishdan iborat metodik sikl ishlab chiqildi. Bunda o‘quvchini doimiy darajaga ajratish o‘rniga uning muayyan ko‘nikma bo‘yicha bajarishi kuzatiladi.

O‘qituvchilarga bir mavzu doirasida oz sonli aniq mezonlardan foydalanish, tayanchlarni bosqichma-bosqich kamaytirish va dastlabki ishni tuzatish uchun vaqt ajratish tavsiya etiladi. Taklif etilgan tizimning amaliy samaradorligi empirik tadqiqot bilan tasdiqlanishi kerak. Keyingi izlanishda til ko‘nikmalarining rivojlanishi, yordamga ehtiyojning o‘zgarishi va o‘qituvchining material tayyorlash yuklamasi birgalikda o‘rganilishi maqsadga muvofiq.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 280 p. https://book.coe.int/en/education-and-modern-languages/8150-common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching-assessment-companion-volume.html
2. Nation P. Best Practice in Vocabulary Teaching and Learning // Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice / Eds. J. C. Richards, W. A. Renandya. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. P. 267–272. https://doi.org/10.1017/CBO9780511667190.037
3. Council of Europe. Mediation in the classroom. https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/mediation-in-the-classroom (murojaat sanasi: 07.10.2026).
4. Council of Europe. CEFR Descriptors. https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/cefr-descriptors (murojaat sanasi: 07.10.2026).
5. Jurayev B. T. Pedagogik va psixologik fanlarni o 'qitish metodikasi //Fan va talim" Buxoro-2022.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.